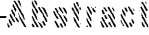

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN AKKOÇ V. TÜRKİYE DAVASINDA VERDİĞİ KARARIN KOLLUK ve DİĞER KAMU GÖREVLERİ BAKIMINDAN İRDELENMESİ

Fatih KARAOSMANOĞLU *

This article is generally concerned with the relationship between the public authorities including the police and human rights. As we know, the role of the police is important in democratic countries for the realisation of human rights. It is specifically about the examination of the judgement of the European Court of Human Rights (the Court) in the case of Akkoç v. Turkey. In that case, the Court holds that Turkey has violated Article 2 (right to life) of the European Convention on Human Rights (ECHR) as well as Article 3 (prohibition of torture) and Article 13 (right to an effective remedy) of the ECHR. Finally, it holds that Turkey is to pay the applicant 35,000 pounds for pecuniary damage and 40,000 pounds for non-pecuniary damage, 13 648 pounds for the costs and expenses.

In conclusion, necessary steps should be taken in the area of 1) putting in place effective criminal law-provisions, 2) taking preventive operational measures to protect individuals whose life are at risk from the criminal acts of another individual (positive obligation). As far as the findings are concerned, academicians/ lawyers have told that Turkey should consider the reasons of the judgement. Whereas some lawyers have offered that in Turkey, the preliminary investigation of the case is able to be made directly by the public prosecutor, the others have emphasised the unity of education between the officers of the police and the gendarme, and that the public prosecutor must take serious the application of the individual who says that that his or her life is at risk. Obviously, the Turkish police should consider the reasons of the judgement concerning the effective criminal investigation in the education and the reorganisation process.

Key words: Human rights, police, Turkish police, right to life, case of Akkoç v. Turkey .

Giriş

Birey-devlet ilişkisi biçiminde tezahür eden klasik insan hakları doktrini açısından bakıldığında¹, insan hakları kavramını, kamu görevi ile ilişkili olarak ele

* Yrd.Doç.Dr., LLB (Ankara), LL.M (Nottingham), PhD (Surrey); Polis Akademisi Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları Öğretim Üyesi; e-posta: fkaraozmanoglu@yahoo.com

¹ Karaozmanoğlu, Fatih, "Terör ve Temel Hak ve Özgürlükler: Uluslararası Hukuk Perspektifinden Bir Bakış", 10-11 Mayıs 2000 Tarihinde Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nda Düzenlenen 'Türkiye'de Terörizm - Dünü, Bugünü, Gelişimi ve Alınması Gereken Tedbirler' Konulu Konferans'da Sunulan Tebliğ (Tebliğler yakında yayınlanacaktır).

alıp incelemek vazgeçilmez olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, genel olarak, kamu görevi ile insan hakları ilişkisi üzerine olmakla birlikte, özel olarak, insan haklarının korunumu alanında önemli bir yeri olan emniyet görevi ile insan hakları ilişkisi üzerinde olacaktır. Kolluk gücü anlamında polis, demokratik ülkelerde insan haklarını korumada çok önemli görevler üstlenen kurumlardan biridir. Makalede ele alınan insan haklarının normatif temeli ise, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) 10 Ekim 2000 tarihinde verdiği Akkoç kararı olacaktır.

Bu makalenin, *birinci ve ikinci* kısmında, genel olarak, hak kavramı üzerinde durularak, yeni bir haklar modeli ileri sürülecektir. *Üçüncü* kısımda, AİHS ve bunun Türk hukukundaki yeri kısaca ele alınacaktır. *Dördüncü* kısımda, insan hakları ile emniyet görevi arasındaki ilişki üzerinde durularak, genel olarak, terörle mücadele, arama, tutuklama, gözaltı, trafiği düzenleme vb. emniyet görevlerinin insan hakları ile ilişkisi ortaya konacaktır. *Beşinci* kısımda, Emniyet Teşkilatı'nın, son beş yılda, normatif, yapısal ve eğitimsel boyutlarda insan haklarına ilişkin nasıl bir gelişme içinde olduğu ortaya konacaktır. Bu durum, teşkilatın nasıl bir ivme içinde olduğunu göstermesi yanında, yapılan gelişmelerin AİHM kararları bağlamında daha sağlıklı değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. *Altıncı* kısımda, Akkoç v. Türkiye davası hakkında bilgi verilip, özellikle, operasyonel tedbirler almayı gerektiren pozitif yükümlülük ve etkili suç araştırması ile ilgili karar gerekçeleri üzerinde tartışma ortamı oluşturulacaktır. *Sonuç* kısmında ise, insan hakları yaklaşım modeli ve Akkoç kararının akademisyen/hukukçular tarafından tartışılması sonucu elde edilen verilerden hareketle, kolluk ve diğer kamu görevleri bakımından bu kararın anlam ve önemi üzerinde durulacaktır.

1. Genel Olarak İnsan Hakları

İnsan hakları kavramı, günümüzde ulusal ve uluslararası bazda bağımsız bir fenomen olarak yer bulmaktadır. özellikle ikinci dünya savaşından günümüze yoğun ve artan bir şekilde insan haklarının uluslararasılaşması söz konusudur. İçinde bulunduğumuz milenyumda, insan haklarının bu özelliği değişmeyecek, fakat insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasına yönelik mekanizmalar daha da geliştirilecektir. Bu çerçevede, kamu görev ve görevlilerini daha fonksiyonel hale getiren programlara öncelik verilecektir.

Modern insan hakları anlayışı bakımından söylenebilecek önemli bir nokta şudur. Temel hak ve özgürlükler, doğal hukuk anlayışının bir uzantısı olarak, devletin bir lütfu olmayıp, doğuştan gelen, vazgeçilemez ve devredilemez niteliktedir. Ayrıca, kişisel ve siyasi haklar, hem iç hukuk ve hem de uluslararası hukukta dava konusu yapılabilirken, ekonomik ve sosyal haklar, birey bakımından sadece talep hakkı doğurmaktadır.

Daha somut ifade edilecek olursa, örneğin, ifade özgürlüğü ihlal edildiği ge-

rekçesi ile bireysel başvuru hakkı kullanılıp AİHM'e müracaat edilebilirken, adil ve eşit ücret hakkı ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine kavuşma haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile böyle bir başvuru yapılamaz. Dolayısıyla, bir kamu görevlisinin asgari ücretten maaş aldığı veya az maaş aldığı gerekçesiyle bunun adil ücret hakkına veya insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine kavuşma hakkına aykırılığını ileri sürerek, bireysel başvuru yolu ile uluslararası yargı organlarına müracaat etmesi düşünülemez. Ancak, burada şunu hemen ifade edelim: Avrupa Konseyi Sosyal Şart çerçevesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların dahi denetlenebilirliğine doğru bir düşünce ve çalışma vardır.

2. İnsan Haklarına Farklı Bir Yaklaşım: CANİM Modeli

Doktrinde karşımıza çıkan bir başka soru şudur: temel hak ve özgürlükler içinde en temel veya asli hak ya da haklar acaba hangisidir? Bu soru, bir ülkede insan haklarının iyileştirilmesinde, temel haklardan bazılarına öncelik verilip verilmemesi, verilecekse, acaba hangi hak veya haklara öncelik verilmelidir sorunu ile alakalıdır. Bu noktada farklı görüşler ileri sürülmektedir. örnek olarak, Vincent, bireylerin yaşam hakkını model olarak önermektedir (Vincent, 1986). Fakat, bana göre, bu şekilde konuya yaklaşmak isabetli değildir. Çünkü, "yaşam hakkı en temel haktır, dolayısıyla, öncelikle bu hakkın garanti altına alınması için mücadele verilmelidir" düşüncesi, bir varlık olarak insanı basit ve tek boyutlu olarak algılamamanın bir sonucudur. Halbuki insan, kompleks yapıya sahip bir varlıktır: Fiziksel değerlere sahip olmasının yanında aynı zamanda akıl ve inanç gibi metafizik boyutlu değerlere de sahiptir.

Bu makalenin yazarı, bir insanın sahip olduğu ve üst-değerler niteliğindeki 'can', 'akıl', 'nesil', 'inanç', 'mal' değerlerini göz önünde bulundurup bunların baş harflerinden oluşan 'canım' kelimesini kullanarak, çağdaş insan hakları anlayışında, CANİM modelini önermektedir. Buna göre, tanım olarak insan hakları; hukuksal çerçevede korunum ve gelişim altında olan insan değerleridir. Hukuk sistemlerinde yer alan bütün insan hakları, nihai olarak, insanların sahip olduğu bu üst-değerlerin korunumu ve gelişimini amaçlar/amaçlamalıdır. İnsan haklarının ise; *yaşam hakkı, ifade özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, mülkiyet hakkı, adil ücret hakkı, işkenceye tabi olmama hakkı, örgütlenme hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı*, vs. çeşitleri vardır. Bir insan hakkı, özde, insanın doğrudan bir üst-değerini/değerlerini veya bunların versiyonları olan alt-değerini/değerlerini korumayı hedefler. Örnek verecek olursak, ifade özgürlüğü; insanın, *alt-değer* olarak düşüncesini 'ifade' edebilmesini, *üst-değer* olarak insanın 'aklını' korumaktadır. Temelde, insanın beş üst-değerini koruma ve gelişme altında tutan insan hakları, *kümülatif ve simultane* bir şekilde uygulanmalıdır. Bir başka anlatımla, insan, sahip olduğu bu değerlerinin bir bütün

halinde korunması ve gelişmesiyle, gerçek insan olma kimliğine kavuşur.

Bu modele göre; asli hak değil, asli haklardan bahsedilebilmekle birlikte, gerçekte, “*asli haklar*”(basic rights) ve “*temel haklar*” (fundamental rights) ayrımı da isabetsiz bir yaklaşımdır. Gerçi, Shue, *Basic Rights* isimli eserinde, üç haktan bahsederek, kişi güvenliği (security), asgari geçim (subsistence), özgürlük (liberty) haklarını *asli haklar* olarak nitelendirmektedir (Shue, 1980). Fakat, bu üç asli hak, insanın beş üst değerini tam kapsayıcı mahiyette değildir. İnsanın bu değerlerini hukuksal çerçevede koruma altına alan insan haklarının yeterli olup olmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte, normatif açıdan günümüzde ulusal ve uluslararası insan hakları enstrümanları ile düzenleme altına alınmıştır.

3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Türk Hukuku Bakımından önemi

Genel olarak bakarsak, uluslararası insan hakları sözleşmeleri, iç hukukta hukuksal bağlayıcılığı olan belgeler olup kanun hükmündedir. Bu durum 1982 Anayasası'nın 90. Maddesi'nde ifade edilmektedir. Somut örnekleme yapacak olursak, Türk Ceza Kanunu veya Terörle Mücadele Kanunu nasıl bir hukuksal değere sahip ise, söz konusu uluslararası sözleşmeler de en az onlar kadar hukuksal değere sahiptir. Çünkü, anayasanın ilgili maddesi ile, usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmalar, kanun hükmünde olmalarının ötesinde, anayasa aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nde dava konusu bile yapılamayacaktır.

AİHS, Türkiye tarafından 1950 yılında imzalanmış ve 1954 yılında da onaylanmıştır.² Bu sözleşmede belli başlı şu haklara yer verilmektedir: Yaşam hakkı (m.1), işkence, insanlık dışı yahut onur kırıcı muamele veya cezaya tabi tutulma hakkı (m.3), Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (m.5), özel yaşam hakkı (m.8), Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı (m.9), ifade özgürlüğü hakkı (m.10), Toplantı ve dernek kurma hakkı (m.11). Bu sözleşme ile tesis edilen Avrupa İnsan Haklar Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı yerine, Türkiye tarafından 1997 yılında onaylanan 11 No'lu Protokol ile sürekli nitelikteki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur.³

4. Genel olarak Emniyet Görevleri ve İnsan Hakları ilişkisi

İnsan hakları, normatif açıdan baktığımızda, uluslararası hukuk yanında ulusal mevzuatımızda da garanti altına alınmıştır.

Bu çerçevede, 1982 Anayasasının, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin niteliklerini belirten 2. maddesinde “insan haklarına saygı” ilkesinin yer alması yanın-

² 4 AİHS'nin 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Onaylamayı Uygun Bulma Kanunu 19 Mart 1954 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve 19 Mayıs 1954 tarihinde de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. AİHS ise, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

³ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 no'lu Protokol in: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:80, sayfa 93-5. 11 No'lu Protokole İlişkin 14 5.1997 tarih ve 4255 sayılı Onaylamayı Uygun Bulma Kanunu, 22 Mayıs 1997 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun da 30.05.1997 tarih ve 97/9506 sayılı onay kararı Resmi Gazete'de 20 Haziran 1997 günü yayımlanmıştır.

da, İçişleri Bakanlığı'nın Kuruluş Kanunu da, "Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumayı", bakanlığın görevleri arasında saymıştır.⁴

Diğer yandan, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun (PVSK) 1. Maddesi'nde de:

"Polis, asayiş amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatını temin eder.

Yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder. Kanun ve nizamların kendisine verdiği vazifeleri yapar." hükmü ifade edilmektedir (*Şafak, 1995*).

Şimdi, bazı emniyet görevlerinin Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesi'nde garanti altına alınan *insan hakları* ile ilişkisi üzerinde duralım.

Bakanlığın, kendisine bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini, asayişini ve kamu düzenini koruma görevi ile ilişkili olarak, *Emniyet Görevlilerinin*, - yetkisi içinde - örneğin, *terörle mücadelede bulunması*, en başta, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün ve vatandaşının *yaşam hakkının* korunması için yapılır. çünkü, terör, açıkça devlet ve vatandaşların yaşamına bir tehdittir. Bakanlığın bu görev alanı sadece yaşam hakkı değil, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, özel yaşam gibi diğer temel haklarla da ilişkilidir.

Diğer yandan, asayiş sağlama görevi içinde bulunan ilgili personelin yaptığı *arama faaliyeti*, birey ve vatandaşların *özel yaşam hakkını* sınırlandırırken, *tutuklama faaliyeti*, bireylerin *kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını* sınırlandırmaktadır. Bu hak ve özgürlükler hiç sınırlandırılmaz değildir. önemli olan nokta şudur: Söz konusu temel hak ve özgürlükler sınırlandırılacaksa, demokratik ve hukuk devleti kurallarına bağlı kalınarak sınırlandırılmalıdır.

Somut örnek olarak, Türk hukuk sisteminde *arama faaliyeti*; suç ve suçlunun ortaya çıkartılması için yapılan *adli arama* ve genel emniyet ve asayişin korunması için yapılan *önleme araması* olarak ikiye ayrılır: Adli aramada, kural olarak, hakim aramaya karar vermeye yetkilidir. İstisnai durum olan gecikmede tehlike veya zarar görülen hallerde ancak, Cumhuriyet savcıları ve savcılarının muavini sıfatı ile emirlerini icraya memur olan zabıta memurları arama yapabilirler.⁵ Aşağıdaki hallerde gecikmede tehlike söz konusudur: a) Polis memurunun, bizzat kendisinin tehlikeden korunması ihtiyacı, b) Suçüstü hali, c) Delillerin yok edilmesi olasılığının çıkması, d) Yangın gibi toplum için büyük bir tehlike yaratan durumun çıkması. Ayrıca, karar ve emir verme yetkisi olmamakla beraber, alacağı emir üzerine fiili olarak arama işlemini yapmak bakımından her polis memuru yetkilidir (*Yenişey, 1993*).

⁴ T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 14.2.1985 tarih ve 3152 no'lu Bakanlık Kuruluş Kanunu için, bkz. T.C. Devlet Tekilat Rehberi-1988, Birinci Kitap. (Ankara: TODAI, 1988)

⁵ CMUK Madde 97.

önleme araması ise, idari bir işlem olduğundan, polise verilen arama emri mülki idare amirleri tarafından yazılı olarak verilmelidir.

önleme aramasına ilişkin PVSK m. 9 'a göre; polis, kamu düzenini ve anayasal hak ve özgürlükleri korumak bakımından zorunlu ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, il sınırları içinde valinin, ilçe sınırları içinde kaymakananın ve receği emirle:

a) *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun kapsamına giren toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzeninin ve güvenliğini bozacak faaliyet ve davranışları önlemek üzere, toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerlerde ve yakın çevresinde,*

b) *Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya sendikaların genel kurul toplantılarının güvenliğini sağlamak üzere, toplantının yapıldığı yerde veya yakın çevresinde,*

c) *Can ve mal güvenliğinin ve seyahat özgürlüğünün sağlanması için, tren, otobüs, vapur, uçak, metro ve benzeri yerüstü ve yeraltı toplu taşıma araçları ile hava limanı, iskele, liman, gar istasyon, otopark, otobüs terminaleri gibi halkın topluca bulunduğu veya spor gösteri yarışmaları gibi büyük halk topluluklarının birikebileceği yerlerde,*

d) *Öğretim ve eğitim özgürlüğünün sağlanması için, her derecede Öğretim ve eğitim kurumlarının ve kanununun 20/2 maddesindeki koşula uygun olarak girilecek üniversite, bağımsız fakülte veya bağlı kurumlarının içinde, bunların yakın çevrelerinde ve giriş çıkış yerlerinde,*

e) *Cana, ırza, mala veya tasarruf emniyetine tecavüz, sabotaj, adam kaçırmak veya rehin almak, silahlı gasp ve soygun, ateşli silahlar ve bıçaklarla bomba ve öteki patlayıcı, parlayıcı ve yakıcı maddelerle saldırıda bulunmak, uçak, tren, otobüs, vapur ve benzerleri öteki yerüstü ve yeraltı toplu taşıma araçlarını kaçırmak, zaptetmek veya yolcularını rehin tutmak suretiyle toplumda tedirginlik, korku ve dehşet meydana getirerek sırf kamu düzenini bozmağa ve milli güvenliği sarsarak Anayasada yer alan temel hak ve hürriyetleri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü nitelikleri Anayasada belirlenen Cumhuriyeti tehlikeye düşürmeğe yönelik şiddet eylemlerine girişileceğini gösteren kesin belirtilerin elde edilmesi halinde, umumi ya da umuma açık yerlerde veya öğrenci yurtlarında veya eklentilerinde veya kentin ya da öteki yerleşme birimlerinin giriş ve çıkış yerlerinde veya eklentilerinde veya kentin ya da öteki yerleşme birimlerinin giriş ve çıkış yerlerinde veya ana caddelerinde seyreden taşıt araçlarında,*

a, b, c, d, bentlerinde sayılan alet ve eşyanın bulundurulup bulundurulmadığını saptamak ve e bendinde sayılan eylemlerle ilgili kişileri ele

*geçirmek amacıyla, kişilerin üstlerini, araçlarını ve eşyasını arar, suç un-suru gördüklerine el koyar, evrakıyla birlikte adalete teslim eder.*⁶

Türk hukuk sisteminde bunlar gibi adli ve önleme aramasına ilişkin kurallar belirlenmiştir. Bunlar ve diğer aramaya ilişkin kurallara aykırı davranılarak yapılan arama faaliyeti, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, özel yaşam hakkı ile konut dokunulmazlığı gibi bireylerin en temel haklarını ihlal edecektir.

Trafiği düzenleme görevi de, kişilerin en başta *yaşam hakkının* korunumu ve geliştirilmesi ile doğrudan ilişkilidir. “Karayolu trafik kazaları, ülkemizde her yıl binlerce can kaybının yanı sıra, on binlerce yaralı ve trilyonlarca liralık kayba neden olmaktadır” (Bilican, 1998). Bu durum, bir yılda ülkemizde terörde yaşamını yitiren vatandaşlarımızdan belki daha fazlasını trafik kazalarında verdiğimizizi göstermektedir. Bu çerçevede, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile trafiğin denetim ve düzenlenmesi görev ve sorumluluğu, Emniyet Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğünün, yakın zamanda karayolu trafik güvenliğinin sağlanması yönünde atılım içine girmesi sevindirici olmakla beraber, personel-halk eğitimi ile normatif, yapısal, denetimsel alanlarda ve ileri seviye denetim araçlarının temini gibi konularda sürekli ve kapsamlı bir çalışma içine girme-lidir.

Yukarıda örnekleri verilen emniyet görevleri ile insan hakları ilişkisi, burada bahsedilemeyen diğer emniyet görevleri bakımından da geçerlidir. Bir başka ifade ile, her bir emniyet görevi, mutlaka insan hak(lar)ı ile ilişkilidir. Dolayısıyla, bir emniyet görevlisinin görevini hukuksal çerçevede yerine getirmesi, doğrudan, insan haklarının korunmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde, görevin hukuksal çerçevede yapılmaması ise, insan hakları ihlaline yol açacaktır.

5. İnsan Hakları Alanında Emniyet Teşkilatında Gelişmeler Normatif Düzenlemeler

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nda (CMUK) 1992 ve 1997’de yapılan bazı değişiklikler ile, insan haklarının iyileştirilmesinde önemli adımlar atılmıştır. Atılan adımlar arasında şunlar yer almaktadır. Sorgulama esnasında avukat ile serbestçe görüşmeye ilişkin sınırlamalar kaldırılmıştır.⁷ Sanığın susma hakkının polis tarafından sanığa bildirilmesi hükmü getirilmiştir.⁸ Diğer yandan, modern sorgulama ve ifade alma yöntemleri açık bir biçimde tespit edilmiştir.⁹ Sanığın tutuklanmasını gerektiren haller sınırlanmıştır.¹⁰ Ancak hemen ifade edelim: Buradaki değişiklikler Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlar bakımından uygulanmaz.

⁶ Bkz. PVSK m. 9, Ek fıkra:19.2.1980 - 2261/1 madde, M. Bedri Eryılmaz, Y. Doç. Dr., ‘Güvenlik Mevzuatı ve Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri’, (Ankara:Nobel Yayın Dağıtım, 2000)

⁷ Bkz. CMUK m. 108, 135, 136 ve 144 (18.11.1992-3842/6, 12, 14 ve 20 md. ile yapılan değişikliklik)

⁸ Bkz. CMUK m.135/4 (18.11.1992-3842/12 md ile yapılan değişikliklik)

⁹ Bkz., özellikle, CMUK m.135 (18.11.1992-3842/12 md ile yapılan değişikliklik)

¹⁰ Bkz. CMUK m.104 (18.11.1992-3842/4 md. ile yapılan değişikliklik).

CMUK m. 104'e göre, suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler şu hallerde tutuklanabilir:

1. Kaçma şüphesini uyandıracak vakıalar bulunması durumunda,
2. Delillerin yok edilmesi, değiştirilmesi, gizlenmesi, şeriklerin uydurma beyana veya tanıkların yalan tanıklığa veya tanıklıktan kaçmağa sevk edildiğini, bilirkişilerin etki altına alınmasına çalışıldığını gösteren hal ve davranışların bulunması durumunda,

Soruşturma konusu olan suçun, kanunda öngörülen cezasının üst sınırı yedi yıldan az olmayan hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektirmesi veya sanığın ikametgahı veya meskeninin bulunmaması veya kim olduğunu ispat edememesi durumunda yukarıda bir ve iki numaralı bentlerdeki haller var sayılabilir.

Altı aya kadar hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren suçlarda sanık ancak, suçun toplumda infial uyandırması veya ikametgahı veya meskeninin bulunmaması veya kim olduğunu ispat edememesi halinde tutuklanabilir.

Soruşturma konusu fiilin önemi veya uygulanabilecek ceza veya emniyet tedbiri dikkate alındığında tutuklama haksızlığa sebep olabilecekte veya tutuklama yerine bir başka yargılama önlemi ile amaca ulaşılabilecekse tutuklamaya karar verilemez.

Burada en göze çarpan değişiklik, daha önce, soruşturma konusu olan suçun ağır cezayı gerektirmesi durumunda sanık kaçacak sayılırken, yeni durumda, söz konusu suçun kanunda öngörülen cezasının üst sınırı yedi yıldan az olmayan hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektirmesi durumunda, birinci bendde yer alan kaçacak halin varsayılabilmesi veya ikinci bendde yer alan delillerin yok edilmesi, değiştirilmesi...vb gibi hallerin varsayılabilmesidir.

Ayrıca, gözaltı sürelerinde de indirime gidilmiştir.¹¹

DGM görev alanına girmeyen suçlar bakımından gözaltı süreleri:

1 veya 2 kişi ile işlenen münferit suçlarda; gözaltı süresi, kural olarak, 24 saat olup, süre uzatılamaz.

3 veya daha fazla kişinin iştiraki ile işlenen toplu suçlarda; gözaltı süresi, kural olarak, 24 saat olup, ancak, CMUK'ta sayılan istisnai hallerin (delil toplamada güçlük, fail sayısının çokluğu vb. nedenlerin) varlığı durumunda, bu 24 saatlik süre, C. Savcısı'nın yazılı emri ile 4 güne kadar uzatılabilir. Soruşturma bu sürede de sonuçlandırılmazsa, Hâkim kararı ile uzatma 7 güne kadar yapılabilir. (Dolayısıyla uzatma süresi 8 günden 7 güne indirilmiştir).

¹¹ Bkz. CMUK m.128 (18.11.1992-3842/9 md. ve 6.3.1997-4229/1md. ile yapılan değişiklik).

Ancak, *Yeni CMUK tasarısı* gözaltı süreleri bakımından bazı *değişiklikler* getirmektedir. Buna göre:

1 veya 2 kişi ile işlenen *münferit* suçlarda; 24 saatlik gözaltı süresi kuralını değiştirmezken, *3 veya daha fazla kişinin* iştiraki ile işlenen *toplu* suçlarda; gözaltı süresinde *iki* önemli değişiklik getirmektedir. Buna göre, yeni CMUK tasarısı, 1) Cumhuriyet Savcısının yazılı emri ile *4 güne* kadar uzatılabilen gözaltı süresini, *2 güne* indirmektedir. 2) Hâkim kararı ile *7 güne* kadar uzatılabilen gözaltı süresini ise, *4 güne* indirmektedir.

Eryılmaz (2000), yeni CMUK Tasarısı'nda yapılan bu yöndeki değişikliğin, AİHM içtihatlarının isabetsiz yorumlanması sonucu ortaya çıktığını ifade etmekte ve - 4 gün içinde hakim önüne çıkarılması durumunda - şüphelinin gözaltında geçirdiği sürenin AİHS m. 5/3 bakımından önemli olmadığını dile getirmektedir. Ancak, uygulamada, şüphelinin gözaltı süresi uzatılırken hakim önüne çıkarılmadığı dikkate alınacak olursa, Yeni CMUK tasarısı Türk hukukundan ziyade Türk uygulamasının AİHM içtihatları ile uyumunu sağlayıcı bir etki meydana getirecektir (Eryılmaz, 2000).

DGM kapsamındaki suçlar bakımından gözaltı süreleri:

Münferit suçlarda 48 saat olup, *toplu* işlenen suçlarda; gözaltı süresi ise, 15 günden 48 saate indirilmiştir. Hakim kararı ile en çok 7 güne kadar uzatılabilir. *OHAL bölgesinde DGM kapsamındaki suçlar için:* Münferit suçlarda 4 günden 48 saate, toplu suçlarda 30 günden 48 saate indirilmiş olup, hakim kararı ile en çok 10 güne kadar uzatılabilir.

Yapısal Düzenlemeler

1996'da Teşkilat içinde İnsan Hakları ve Dış ilişkiler Şube Müdürlüğü kurulmuştur.

Emniyet Genel Müdürlüğü, 80 adet Olay Yeri İnceleme Arabası'nı genelde büyük şehirler olmak üzere bütün ülkeye dağıtmıştır. Olay Yeri İnceleme Araçlarında, parmak izi tespiti yapan teknik araç- gereçlerden, kayıt yapmaya yarayan fotoğraf makinesi ve kameraya kadar her türlü delil tespitine yarayan araç- gereç bulunmaktadır. Asayiş Daire Başkanlığı Kriminal Teknik Eğitim ve Araştırma Şube Müdürlüğü de, olay yerinde delil tespitinde kullanılan araç ve gereçleri, eğitim amaçlı ve aynı zamanda bir Olay Yeri İnceleme Aracı'nda pratik kullanıma elverişli olarak 12 adet farklı kit haline getirmiştir.¹²

Dünya Bankası tarafından projesi desteklenen Otomatik Parmak İzi Sistemi (OPS) tesis edilmiştir.

Polis Teşkilatı, Avrupa'dakilere benzer biçimde nezarethanelerin ıslahı ve

¹² 08.01.2001 tarihinde EGM Asayiş Daire Başkanlığı Kriminal Teknik Eğitim ve Araştırma Şube Müdürlüğü'nde, Değişik İl Emniyet Müdürlüklerinden katılan Amir sınıfına verdiğim İnsan Hakları Semineri sonrası, Sayın Şube Müdürü, 3. Sınıf Emniyet Müdürü Mustafa Aydın bu bilgileri vermiştir.

standartlaştırılmasına yönelik her sene bütçeden belirli ödenekler ayırmaktadır. 1997'de Teşkilat, 132 nezarethanenin ıslahı için bütçeden 50 milyar TL, 1998 senesi için 200 milyar TL ödenek ayırmıştır.

1995'te, Gözaltına alınanların akrabalarına bilgi verme ve birbirleri ile kontak kurmasını sağlamak için İl Emniyet Müdürlükleri ile ilişkili Gözaltı İzleme Birimleri oluşturulmuştur.

1992 ve 1995'te Gözaltına alma, sorgulama ve ifade almaya ilişkin yeni düzenlemeler yapıldı ve Polis Teşkilatı'nın bütün birimlerine dağıtıldı. DGM'nin görev alanı dışında kalan suçlardan CMUK'a göre gözaltına alınan kişilere haklarını belirten formlardan bir suret verilmektedir. Bu formlar Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak basılmıştır.

Kayıp kişilerle ilgili olarak, Terörle Mücadele Dairesi İnsan hakları ve Dış İlişkiler Şubesine bağlı Kayıp Kişileri Araştırma Bürosu kuruldu. Bu Büroya günde 24 saat faks ve telefonlar ile ulaşılabilmektedir. Ayrıca, bilgisayar, telefon, faks ve megafonlu tam teçhizatlı bir otobüs kullanılarak Kayıp Kişileri Araştırma Gezici Merkezi de kuruldu.

Eğitim-Öğretim Alanında Gelişmeler **

1991 ve 92 yıllarında Polis Akademisi ve Polis Okullarına İnsan Hakları derisi konulmuştur.

1994'ten beri Polis Akademisi'nde hukukçu, bilim adamı, emniyet müdürü, gazeteci ve Diyanet İşleri Başkanı gibi kişiler tarafından çeşitli konular üzerinde tam 36 konferans ve sempozyum verilmiştir. Bunlar arasında, Avrupa Birliği Süreci'nde Türk Polisi ve Ceza Adalet Sistemi ve Polis gibi Konferans ve sempozyumlar bulunmaktadır. 2001 yılı ilk yarısında Avrupa Birliği ve İnsan Hakları konulu konferans düzenlenecektir.

1995 ve 1997 yıllarında sanık ve vatandaşların haklarına ilişkin yabancı dillerde bazı kitapçıklar yayımlanıp bütün Polis Teşkilatı birimlerine dağıtıldı. Ayrıca, 1997'de halkın ve özellikle de öğrencilerin terör örgütlerinin tuzağına düşmelerini engelleme amacıyla "Teröre Karşı El Ele" ve "Yarınlarmız için Teröre Hayır" başlıklı broşürler hazırlanıp bütün vatandaşlara dağıtıldı.

1996 yılında Modern Sorgulama ve Toplumsal Olaylar Amir Bilgilendirme kursları düzenlenerek personel eğitilmiştir.

1996 ve 1997 yıllarında Mülki Amirler, İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürleri, İnsan Hakları Şube Müdürlüğü'ndeki personele ve Jandarma Genel Komutanlığı'ndan gelen temsilcilere insan hakları seminerleri verilmiştir. Yine aynı yıllarda, insan hakları ve terör konulu seminerler 80 İl Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürlerine verilmiştir.

Yine 1997'de İsveç Lund kenti Raoul Wallenberg Enstitüsü tarafından 80 İl

** 2000 ve 2001 yılları eğitim faaliyetlerine ilişkin belge ve dökümanları vermesinden dolayı Eğitim Daire Başkanı Sayın Dr. Fevzi Erdoğan'a teşekkür ederim.

Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şube Müdürleri'ne insan hakları üzerine bir seminer verilmiştir. Bu seminerde, kolluk güçlerinin karşılaştığı insan hakları problemleri hakkında uluslararası standartlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca, 1998 yılı sonuna aynı Enstitü tarafından polis eğitimine ilişkin 6 seminere yer verilmiştir.

Ayrıca, "Polis ve İnsan Hakları 1997-2000" programı çerçevesinde, Emniyet Teşkilatımız, insan hakları eğitimi alanında Avrupa Konseyi ile işbirliğine adım atmıştır.¹³

Türkiye'de Yakalama ve Gözaltına Alma Uygulaması konulu Warwick üniversitesi-Marmara üniversitesi-Polis Akademisi arasında bir bilimsel proje yürütülmektedir.¹⁴

2000 yılı içinde Emniyet Genel Müdürlüğü Daire Başkanlıkları bünyesinde farklı konularda 291 kurs seminer veya konferans düzenlenmiştir. Eğitim Daire Başkanlığı Bunlardan 'Ceza Hukuku', 'CMUH' ve 'insan hakları' kurslarını; Kaçakçılık ve Organize suçlar Mücadele Daire Başkanlığı, 'İnsan hakları', 'Hukuk Devleti ve Organize suçlar' konferanslarını; Kriminal Polis Laboratuvarları Daire Başkanlığı, 'olay yeri incelemesi' 'Delillerin toplanması' kursları; Polis Akademisi Başkanlığı, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu semineri; TEMÜH Daire Başkanlığı, Terörle mücadele ve insan hakları uygulamaları kursları düzenlemiştir.¹⁵

Ayrıca, 2000 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından şube müdürleri, öğretmen emniyet müdürleri ve il emniyet müdürlerine yönelik farklı ad ve konularda düzenlenen 15 farklı kurs seminer ve konferansta; insan hakları, ceza ve ceza muhakemeleri usulü hukuku konularında 15 ders verilmiştir.¹⁶

Ayrıca, 2001 yılı içinde, TEMÜH Daire Başkanlığı, iki insan hakları kursu; Polis Akademisi Başkanlığı, Polis ve Vazife Salahiyet Kanunu Kursu; Kaçakçılık ve Organize Suçlar Daire Başkanlığı, Hukuk Devleti ve Organize suçlar semineri; Eğitim Daire Başkanlığı, 'Ceza Hukuku Ders Görevlilerini Geliştirme', 'CMUH Ders Görevlilerini Geliştirme' ve 'insan hakları Ders Görevlilerini Geliştirme' eğitim seminerleri düzenlenecektir.¹⁷

6. Akkoç v. Türkiye Davası ve Kararın tartışılması

Burada, ilkönce, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından 10 Ekim 2000 tarihinde kararı verilen Akkoç davası hakkında bilgi verilecek, daha

¹³ Bu programın 1997'de yapılan ilk Konferansına, bu makalenin yazarı ile EGM TEMÜH Dairesi'nden Kom. Ahmet Kaya katılımı ve 'Human Rights Activities Within the Police in Turkey' konulu İngilizce bir tebliğ sunulmuştur. Konferans sonrası nelerin yapılması gerektiği, yazılı rapor olarak EGM'ne sunulmuştur.

¹⁴ Prof. Mike McConville (Warwick), Prof. Dr. Feridun Yenisey (Marmara), Yrd. Doç. Dr. Fatih Karaosmanoğlu ve Yrd. Doç. Dr. M. Bedri Eryılmaz (Polis Akademisi) tarafından, 16-20 Şubat 2000 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan pilot çalışma, Professor Mike McConville tarafından rapor haline getirilmiş olup, bu proje devam etmektedir.

¹⁵ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Eğitim Daire Başkanlığı, 2000 Yılı Eğitim Planı, Ankara. Aralık 1999.

¹⁶ EGM Eğitim Daire Başkanlığı'nın '2000 yılında Düzenlenen Kurslara Katılan Şb Md., Öğr Emn. Md. Ve İl Emniyet Müdürleri' başlıklı tarihsiz yazısı.

¹⁷ İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Eğitim Daire Başkanlığı, 2001 Yılı Eğitim Planı, Ankara. Aralık 2000.

sonra ise, AİHM'in gerekçeli kararı hukukçuların görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

6.1. Dava Hakkında Bilgiler¹⁸

Başvuru ve İddialar

Nebahat Akkoç, Komisyona yaptığı iki ayrı müracaatta (22947/93 ve 22948/93 nolu müracaatlar), bir gazetede yayınlanan bir makaleden dolayı disiplin cezasına maruz kaldığını, kocası Zübeyir Akkoç'un hükümetin sorumlu olduğu olaylarda öldürüldüğünü, kocasının ölümü konusunda yasal yollar ve mahkemeye müracaattan mahrum bırakıldığını, Komisyon'a müracaat konusunda da kendisine gözdağı verildiğini iddia etmiştir. Bu iddialarının ise, AİHS'nin 14 ve 18. maddeleri yanında 2, 3, 10, 13 ve önceki 25. maddeleri ile 1 No'lu Protokolün 1. maddesine aykırılık teşkil ettiğini ileri sürmüştür.

Olgular

A) Davaya ilişkin olaylar

a. Disiplin Cezası ile ilgili olarak

Bir öğretmen ve Sendika (Eğit-Sen) başkanı olan Nebahat Akkoç, 31 Ekim 1992 tarihinde Diyarbakır söz Gazetesine, kendisi, Eğit-Sen delegeleri, ve Milli Eğitim Müdürü arasında 27 Ekim'de bir toplantı gerçekleştirdiklerini anlatan, bir beyanat vermiştir. Müracaatçı Nebahat Akkoç, öğretmenlere sözlü olarak kötü muamele edildiğini, tacizde bulunulduğunu ve bazen saldırıda bulunulduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine 14 Mayıs 1993'te Diyarbakır Eğitim Disiplin Kurulu, izinsiz gazeteye beyanat vermeden dolayı 1 yıl kademe ilerlemesinin durdurulması cezası vermiştir. Diyarbakır İdare Mahkemesi, 4 Ekim 1994'te Disiplin Cezasını onaylamıştır. Ancak, müracaatçının temyizi üzerine, Danıştay, cezanın şiddetinin gözden geçirilmesi gerekçesi ile dava dosyasını idare mahkemesine geri göndermiştir. 3 Nisan 1996'da İdare Mahkemesi kararında ısrar etmiş, ancak, ikinci kez Danıştay, verilen disiplin cezasının hukuka aykırı olduğuna ve İdare Mahkemesinin kararının doğru olmadığına karar vermiştir. 17 Şubat 1999'da İdare Mahkemesi disiplin cezasını iptal etmiştir.

b. Nebahat Akkoç'un Kocasının Öldürülmesi

Nebahat Akkoç'un bir öğretmen ve Eğit-Sen üyesi olan kocası, Zübeyir Akkoç, 13 Ocak 1993 tarihinde saat 07.00 sularında öğretmenlik yaptığı okuluna giderken öldürülmüştür. Klasik otopsi yapılmamıştır. Olay yerine gelen iki jandarma, faillerin hangi yöne doğru gittiğine ilişkin bir araştırma içine girmemişlerdir. Jandarma, sadece, Zübeyir Akkoç'un hastaneye götürülmek için taksiyeye

¹⁸ Bkz: European Court of Human Rights, First Section, Case of Akkoç v. Turkey, www.echr.coe.int.

alınmasına yardımcı olan bir kişinin (Abdullah Elgören) ifadesini almıştır. Abdullah Elgören'in beyanına göre, olay yerinde toplanan kalabalığa rağmen sadece bir ifade alınmıştır. Kocasının ölümü öncesi ve olay sonrası, müracaatçı Nebahat Akkoç, telefonla bazı tehditler almış ve güvenlik güçleri tarafından taciz edilmiştir. C. Savcısı'na şikayette bulunmasına rağmen şikayeti dikkate alınmamıştır. Kocası, ölümünden önce birkaç defa polis tarafından gözaltına alınmıştır. müracaatçı, Şubat 1994'te gözaltına alındığında, güvenlik kuvvetleri kendisine kocasını kendilerinin öldürdüğünü ifade ettiklerini iddia etmiştir. C. Savcısı, dava dosyasını faili meçhul ölüm olarak açmıştır. C. Savcısı, 27 Mart 1997'de bir Hizbullah eylemcisi olduğu iddia edilen Seyithan Araz hakkında Zübeyir Akkoç'u öldürmeden dava açmıştır. Seyithan Araz ise, 17 Mart 1997 tarihli C. Savcısı'na verdiği ifadede, Hizbullah üyesi olmadığını, Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Şubesi'nde kendisi tarafından imzalanan 26 sayfalık ifadenin işkence ile alındığını ve içeriğini kabul etmediğini dile getirmiştir. 23 Eylül 1999 tarihinde 4 no'lu Diyarbakır DGM, delil yetersizliğinden beraat kararı vermiştir.

c. Müracaatçının gözaltına alınması ve ifadesinin alınması

Davanın bu kısmına ilişkin olgular ve özellikle gözaltı süresindeki olaylar, taraflar arasında tartışmalıdır. Ancak, Komisyon bazı bulgular elde etmiştir. Buna göre, müracaatçı, 13-22 Şubat 1994 tarihleri arasında gözaltında tutulmuştur. 10 günlük gözaltı süresince, müracaatçı, Nebahat Akkoç, psikolojik baskı ve cinsel taciz dahil çeşitli kötü muamelelere maruz kalmıştır. Müracaatçı, kendisini PKK üyesi olmakla suçlayan ve yakın zamanda yapılacak seçimlerde aday olup olmayacağını soran, polisler tarafından sorgulanmıştır. Ayrıca kendisine, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat hakkında soru sorulmuş ve bunun dağlarda PKK'ya katılmakla aynı şey olduğu ifade edilmiştir. Gözaltı süresince kendisine uygulanan diğer bazı muameleler şunlardır: Hücrelerinden dışarıya çıkarıldığında gözü bağlı olması, kendisine dokunup sözlü saldırıda bulunan güvenlik görevlileri arasında yürümeye zorlanma, soğuk ve sıcak suya maruz bırakılması, elektrik şok muamelesi, yüksek sesli müzik, kötü muameleyle maruz kalan diğer kişilerin seslerinin dinlenmesi, saçının çekilip itilmesi. Gözaltı süresini müteakip, Müracaatçı'da sağlık problemleri baş göstermiştir.

B) İlgili Belge ve Raporlar

Müracaatçının kocasının ölümüne ilişkin soruşturma dosyası, Susurluk Raporu ve 1993 tarihli TBMM Faili Meçhuller Soruşturma Komisyonu Raporu, Komisyon önünde hazır olmuştur. Diğer yandan, iç hukuk ve uygulamasına atfı yanında, bir uluslararası rapor olarak Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin Türkiye'ye ilişkin hazırladığı rapor ve araştırmalara yer verilmiştir.

AİHM'nin Gerekçeli Kararı

AİHM (kısaca Mahkeme), başvurunun kabul edilebilir olmadığına yönelik hükümetin itirazını reddetmiştir. Buna gerekçe olarak ta, Komisyon aşamasında süre uzatımına rağmen söz konusu itirazın yapılmamasının, Mahkeme aşamasında böyle bir itirazın yapılmasına engel teşkil ettiği ileri sürülmüştür.

Mahkeme, Müracaatçı'nın, Sözleşmenin 10. maddesi çerçevesinde ifade özgürlüğü hakkının ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu ileri süremeyeceğini, çünkü Müracaatçının, gazeteye verdiği beyanattan dolayı kendisine verilen 1 yıl kademe ilerlemesinin durdurulması disiplin cezasına karşı açtığı idari davada, İdare Mahkemesi'nin söz konusu disiplin cezasını iptal ettiğini, bunun ise, temelde, Müracaatçının ifade özgürlüğü hakkını koruyucu etki oluşturduğuna karar vermiştir. Müracaatçı bakımından tazminata hükmedilmezken, kendisinin de, verilen karar sonucu somut bir mali bir kayıp içinde olduğuna ilişkin Mahkeme'ye bildirimde bulunmadığı ifade edilmiştir.

AİHM, Türk hükümetinin, sözleşmenin 2. maddesine aykırılığa yol açan Zübeyir Akkoç'un yaşamını korumada başarısız olduğuna; Devletin otoritelerinin, Zübeyir Akkoç'un ölüm durumlarına ilişkin etkili bir araştırma ve soruşturma davranışı içine girmede başarısızlık bakımından, sözleşmenin 2. maddesine aykırılığın var olduğuna; Etkili kanun yollarına başvuru hakkını garanti eden sözleşmenin 13. maddesine aykırılığın var olduğuna; ayrıca, müracaatçı bakımından, işkence yasağı getiren sözleşmenin 3. maddesinin ihlalinin olduğuna karar vermiştir. Sonuçta, Türkiye, £13,648.80 (onüçbinaltıyüzkırksekişsterlin80pence) masraf olmak üzere, müracaatçıya ödenmek üzere £35,000 maddi ve £40,000 manevi tazminata hükmedilmiştir. (Yaklaşık 150 Milyar Türk Lirasıdır.)

AİHM, karar gerekçesinde şunları ileri sürmektedir:

Mahkeme, AİHS'nin 2. Maddesi'nin (1. fıkrasının ilk cümlesinin); *kasdi ve hukuk dışı bir şekilde* kişi yaşamını sona erdirmeden uzak kalmasını taraf devlete emretmesinin yanında, ülkesinde yaşayan kişilerin yaşamlarını korumak bakımından *gerekli adımları* atmayı, ilgili devlete emrettiğini de göz önünde bulundurmaktadır (9 Haziran 1998 tarihli L.C.B v. Birleşik Krallık kararına bakınız). Bu durum ise, ilgili hükümlere aykırılığı önleme ve cezalandırma bakımından bir denetim mekanizması ile korunan kişilere karşı, suç işlemeyi caydırarak *etkili ceza hukuku kuralları koyarak*, ilgili devletin, yaşam hakkını güvenceye alma asli görevini içermektedir. Diğer yandan bu madde, diğer fertlerin cezai eylemleri bakımından risk altında olan bireyleri korumak için, yetkililerin *önleyici operasyonel tedbirler almalarına* ilişkin *pozitif yükümlülük* getirmektedir.¹⁹

Modern toplumlarda kolluk görevlerinin zorluğu, insan davranışının öngörülemezliği ile öncelikler ve kaynaklara göre yapılması gereken operasyonel tercihler göz önünde bulundurularak, *pozitif yükümlülüğün kapsamı*, otoriteler üzerin-

¹⁹ The Osman v. Birleşik Krallık davası kararına bakınız.

de mümkün olmayan veya nispetsiz sorumluluğun getirilemeyeceği yönünde yorumlanmalıdır.

İleri sürülecek pozitif yükümlülük bakımından; *birinci olarak*, üçüncü kişilerin cezai eylemlerinden belirli bir kişi veya kişilerin yaşamına gerçek tehlikenin varlığı zamanında, yetkililerin bunu bildiği veya bilmesi gerektiği ortaya konmalıdır. *İkinci olarak*, yetkililerin, bu tehlikeyi bertaraf etmesi beklenen yetkileri dahilinde alması gereken tedbirleri almada başarısız olduğu ortaya konmalıdır. (Buna ilişkin karar makul bir biçimde verilecektir.)

Bu davada, herhangi bir devlet organının veya devlet organları adına hareket eden bir kişinin Zübeyir Akkoç'un öldürülmesinde yer aldığı tespit edilmemiştir. Ancak, burada belirlenmesi gereken soru, yaşamı risk içinde olduğu bilinen kişiyi korumak için, otoritelerin, pozitif yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olup olmadıklarıdır.

Müracaatçı ve kocası, öldürüleceklerine ilişkin tehditleri içeren telefon konuşmaları almış ve bunlar cumhuriyet savcılığına şikayet edilerek bildirilmiştir. Aynı zamanda mahkeme, Zübeyir Akkoç'un, yetkililerin hukuk dışı olarak nitelendirdiği faaliyetler içinde yer aldığı ve politikalarına muhalefet ettiği kanaatini taşımaktadır. Ayrıca, bu tehlike, bu şartlarda gerçek ve yakın olarak nitelendirilebilir. Mahkeme, yetkililerin, bu tehlikenin farkında olduğunun kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Hükümet, telefon tehditlerinin ciddiyetine karşı çıkmakla birlikte, Mahkeme, Cumhuriyet savcılığının müracaatçı ve kocasının şikayetlerine karşılık herhangi bir adım atmamasını önemli bulmaktadır. Öte yandan, Ocak 1998'de yayınlanan Susurluk Raporu, yetkililerin bölgedeki ölümlerin farkında olduğunu Başbakanlığa bilgi vermiştir.

Bununla birlikte AİHM'e göre, bu dönemde güneydoğu bölgesinde güvenlik güçlerinin yer almasıyla yapıldığı iddia edilen hukuk dışı eylemler bakımından, ceza hukuku uygulaması bazı karakteristik özellikler taşımaktadır. Bunlar şunlardır: Cumhuriyet Savcısının soruşturma yapma yetkisi, yargılama yapıp yapılmamasına karar veren İl İdare Kurullarına bırakılmış olmaktadır. Güvenlik güçlerinin yaptığı yanlışlık iddialarının yetkililer tarafından soruşturmasında (güvenlik güçlerinden ifade alınmaması gibi) başarısızlık bulgularına ulaşılmaktadır.

Mahkeme, bu dava şartlarında yetkililerin, Zübeyir Akkoç'un yaşamı için gerçek ve yakın tehlikeyi önlemek makul tedbirleri almada başarısız olduğuna karar vermiştir. Bundan dolayı, AİHS'nin 2. maddesine aykırılık var olmuştur.

6.2. Akkoç Kararı'nın Tartışılması

Burada, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, Akkoç v. Türkiye davasında verdiği kararın (Kısaca Akkoç Kararı), yaşam hakkına aykırılık gerekçeleri üzerinde tartışma ortamı oluşturulması hedeflenmektedir. Bunun için, röportaj tekniği kullanılarak, uluslararası hukuk, insan hakları, ceza ve ceza muhakemeleri usu-

lü hukuku alanlarındaki akademisyen/hukukçuların görüşlerine başvurulmuştur. Görüşlerine başvuru kişilere, nasıl ve hangi soruların sorulduğu dipnotta belirtilmiştir.²⁰

Akkoç kararının gerekçesine göre; yetkililerin, yaşamları tehlikede olan bireyleri korumada *önleyici operasyonel tedbirler alma yükümlülüğünü* (pozitif yükümlülük) yerine getirmeme ile *etkili suç araştırmasında* başarısızlık göstergeleri ile ilgili olarak:

Yüksel İnan²¹ şunları ifade etmektedir; ‘Bu kararda Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırılık teşkil eden gerekli önlemleri almamak ve adil yargılama ilkesinin gereklerini yerine getirmemeden dolayı mahkum ediliyor. AİHM kararları ise, Anayasa hükümleri uyarınca Yargıtay kararları gibidir. Bundan dolayı, AİHM kararları, iç hukukumuzda özellikle yasal değişiklik yapılarak adapte edilmelidir. Aksi takdirde, uluslararası sorumluluğa devam sonucu çıkacaktır.’

Ali Şafak²²; ‘Bunlar, tamamen yerinde gerekçelerdir. Dosyadaki bilgilerde tahrifat ve yönlendirme yoksa AİHM’nin bu tespitleri yerindedir. Türkiye’nin önemli sıkıntularından biri, Cumhuriyet Savcılarının farklı hazırlık soruşturma yöntemleri (Memurin muhakematı ve askeri sorgulama) bakımından etkin bir görev yapamamasıdır. Hazırlık soruşturmasında farklı makamların delil toplaması, farklı uygulamaları ortaya çıkarmaktadır. Bunların önüne geçmek için, öncelikle savcılık teşkilatı, sonra da mahkemeleler personel bakımından takviye edilmeli ve yargılama hukuku usul bakımından bir tek prosedüre indirgenmelidir. Diğer yandan, hazırlık soruşturmasında çalışan personelin polis ve jandarma muntakasında farklı kişiler olması ile bunların eğitim seviyelerinin farklı oluşundan dolayı, delillerin toplanmasında çoğu kez aynı titizlik gösterilememektedir. Bunun için de, polis ve jandarma aynı eğitime tabi tutularak kurumlar sivilleştiril-

²⁰ Raporaj aşağıdaki biçimde yapılmıştır. Görüşlerini belirten sayın hocalarım ve meslektaşlarıma çok teşekkür ederim. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 10 Ekim 2000’de verdiği Akkoç Kararı’nda, Türkiye’yi, işkence yasağı (AİHS m.3) ve etkili kanun yollarına başvuru hakkına (AİHS m.13) aykırılık yanında, yaşam hakkına (AİHS m. 2) aykırılıktan tazminata mahkum etmiştir. Karar gerekçesine göre:

A) Aşağıdaki olgular, yetkililerin, yaşamları tehlikede olan bireyleri korumada önleyici operasyonel tedbirler alma yükümlülüğünü yerine getirmeme göstergeleridir:

- C. Savcılığı, ölüm tehdidine ilişkin yapılan şikayetler bakımından bir adım atmamıştır.
- Faali meçhul olayların çokluğu tartışmasız kabul edilen bir durumdur. Susurluk Raporu (1998) da, yetkililerin bölgedeki ölümlerin farkında olduğunu Başbakanlığa bilgi vermektedir.
- Ceza hukuku koruması etkinliği aşağıdaki uygulamalar ile azalmaktadır: ‘C. Savcısınin soruşturma yapma yetkisinin İİ idare Kurullarına bırakılması, ‘Güvenlik güçlerinin yaptığı yanlışlık iddialarının soruşturulmasında, güvenlik güçlerinden ifade alınmaması gibi başarısızlık bulgularına ulaşılması.

B) Aşağıdaki olgular, etkili suç araştırmasında başarısızlık göstergeleridir;

- Olay yerindeki kalabalığa rağmen, tek tanığın ifadesine başvurulmuştur.
- Ölüm olayından sorumlu tutulan kişi, delil yetersizliğinden salıverilmiştir.
- Delil yetersizliğinden salıverilen kişi, aynı zaman ve aynı silahla öldürülen diğer kişinin ölümünden sorumlu tutulmamıştır.

SORU: AİHM’nin yukarıda geçen karar gerekçeleri hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

²¹ Prof. Dr. Yüksel İnan, Bilkent Üniversitesi, 02.04.2001, Saat:11:30.

²² Prof. Dr. Ali Şafak, Polis Akademisi, 30.03.2001, Saat: 12:00.

melidir. Ayrıca, Cumhuriyet Savcıları, yörenin günlük yaşam özelliklerini, olup biten olayları, hayati tehlike içinde olduğunu ifade eden öğretmenlerin özel hedef olarak seçilmelerini vs. düşünerek, yapılan ihbarı ciddi kabul etmeliydi ve etmelidir. En azından telefonlarının bir süre dinlenilmesine izin alınarak, tehdit unsurunun inandırıcı olup olmadığını tespit ederek ona göre karar vermelidir. Çünkü, devletin asli görevlerinden biri de vatandaşlarının can güvenliğini sağlamaktır.

Şeref Ünal²³, AİHM'nin, Akkoç kararında, önleyici operasyonel tedbirler alma yükümlülüğünü yerine getirmeme göstergeleri ile ilgili olarak, 'Bu gerekçeler doğrudur. İl idare kurulları bağımsız değildir. Dolayısıyla, olayın faileri hakkında soruşturma yapılırken Cumhuriyet Savcısının eli kolu bağlı olmaktadır. Cumhuriyet Savcısı soruşturmada pasif kalmıştır. Susurluk raporu ile ilişkili gerekçesi de doğrudur. Yapılacak iş, Memurun muhakematı kalkmalı ve Cumhuriyet Savcısı doğrudan soruşturma yapabilmelidir'. Etkili suç araştırmasında başarısızlık göstergeleri bakımından ise, 'Bu gerekçelerin hepsi doğrudur. İdare aktif olarak harekete geçecektir ve geçmelidir. Yasalar var olup bir boşluk yoktur. Diğer mak-tül bakımından sanık hakkında ihmal de vardır. Ancak, tazminat açısından pozitif yükümlülük bakımından bu kadar yüksek oranda tazminat verilemez.

Bülent Çiçekli²⁴, Akkoç kararı da gözönüne alındığında, AİHM'nin, vermiş olduğu kararlarda, insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesi durumunda devletin sorumluluğunu neredeyse kusursuz (objektif) sorumluluk gibi addettiğini ifade etmektedir. Önleyici operasyonel tedbirler alma yükümlülüğü ile ilişkili olarak ise, özellikle, Cumhuriyet Savcılığının kişi tarafından yapılan şikayete rağmen tedbir almaması ile resmi raporlarda faili meçhul olayların yaygın vakıa olduğunun tespit edilmesinin, yaşam hakkını koruma yolunda gerekli tedbirleri almadığını gösterdiğini ifade etmektedir. Burada, hukuk uygulayıcısı organların, kendi dışındaki bağımsız denetim mekanizmaları tarafından denetlenememesinin çok önemli bir eksiklik olduğunu, farklı denetim mekanizmalarının (iç-dış-bağımsız-NGOs) birlikte uygulanmasının etkinliği artıracağını vurgulamaktadır. AİHM'nin somut bulgularına dayalı olarak ve sunulan veriler çerçevesinde ifade edecek olursak, etkili suç araştırmasında başarısızlık göstergeleri isabetli olup, kesinlikle etkili ve kapsamlı bir soruşturmanın yapılmadığı gözükmektedir.

M. Bedri Eryılmaz²⁵, Akkoç Kararı'nda AİHM'nin, yetkililerin önleyici operasyonel tedbirler alma yükümlülüğünü yerine getirmeme göstergeleri ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: 'Cumhuriyet Savcılığının, ölüm tehdidine ilişkin yapılan şikayetler bakımından bir adım atmama' gerekçesi doğrudur. Savcılık, böyle bir tehdidin varlığını araştırmalıdır. Tehdit, Türk Ceza Kanunu'na göre suçtur' demektedir. Ancak, '1998 Susurluk Raporu'nun, yetkililerin bölgedeki ölümlerin farkında olduğunu Başbakanlığa bilgi vermekte' olduğu

²³ Doç. Dr. Şeref Ünal, Adalet Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı, röportaj tarih ve saati: 03.04.2001/10:00.

²⁴ Yard. Doç. Dr. Bülent Çiçekli, Polis Akademisi, röportaj tarih ve saati: 10.04.2001/13.

²⁵ Yard. Doç. Dr. M. Bedri Eryılmaz, Polis Akademisi, röportaj tarih ve saati: 10.04.2001/13.

biçimindeki gerekçesini mantıksız bulmakta ve ölçüt alınamayacağını ifade etmektedir. Diğer yandan, C. Savcısının soruşturma yetkisinin, İl İdare Kurullarına bırakılmasının soruşturmayı yavaşlattığını ifade etmektedir. Güvenlik güçlerinden ifade alınmaması, suçu bu kişilerin işlemediği varsayımına dayanmaktadır. Halbuki, güvenlik güçleri de suç işleyebilir. Fakat, güneydoğuda savcıların askerlerin ifadesini alamadığı bir gerçektir. Karar'da genel olarak varsayılan ve uzun süredir sadece Türkiye'ye karşı uygulanan 'dikkat' çekici bir yaklaşım şudur: Devletin failleri ele geçirme adına, gerekli soruşturmayı yapmayıp eksik yapmasının sebebi güvenlik güçlerinin olduğunu bilmesidir. Bu durum ise, yaşama hakkına gerekli önemin verilmeme göstergesidir.

Sonuç

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen Akkoç Kararı'nın en önemli sonucu; devletin *kasdi ve hukuk dışı bir şekilde* kişi yaşamını sona erdirmesini açıkça yasaklayan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. maddesinin, *gerekli tedbirleri* alma yükümlülüğü getirdiğinin teyit edilmesidir. Buna göre, 1) Devlet, etkili ceza hukuku kuralları koyacaktır. 2) Yetkililer, *pozitif yükümlülük* altında hareket edeceklerdir. Pozitif yükümlülük sahibi olarak yetkililer (C. Savcıları, polis ve jandarma), diğer fertlerin suç teşkil eden eylemleri bakımından risk altında olan bireyleri korumak için, önleyici operasyonel tedbirler almalı ve gerekli adımları atmalıdır.

Ancak, AİHM ölçütlerine göre, yetkililerin, pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemiş sayılması için *iki durumun* ortaya çıktığı tespit edilecektir: 1) *Tehlikeyi bilme veya bilmesi gerekmesi*: buna göre, üçüncü kişilerin suç teşkil eden eylemlerinden belirli bir kişi veya kişilerin yaşamına gerçek tehlikenin varlığı zamanında, yetkililer, bunu biliyor veya bilmesi gerekiyor olmalıdır. 2) *Tedbirleri almada başarısızlık*: yetkililerin, bu tehlikeyi bertaraf etmesi beklenen, yetkisi dahilinde alması gereken tedbirleri almada başarısız olduğu ortaya konmalıdır.

Akkoç Kararı'na ilişkin akademisyen/hukukçuların görüşleri gösteriyor ki; pozitif yükümlülüğü yerine getirmeme ve etkili suç araştırmasında başarısızlık bakımından, AİHM tarafından ileri sürülen gerekçelerin tamamı üzerinde ittifak edilememektedir. Ancak, ilginç bir sonuç olarak, isabetlidir denilerek üzerinde ittifak edilen bir gerekçesi vardır. O da şudur: C. Savcılığının, ölüm tehdidine ilişkin yapılan şikayetler bakımından bir adım atmaması, pozitif yükümlülüğün yerine getirilmemesi göstergelerinden birisidir. Diğer yandan, ileri sürülen tazminatın yüksekliği çekincesi yanında, pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesiyle, yaşam hakkına aykırılıktan Türkiye'nin mahkumiyetine sebep olan değişik gerekçelerin (göstergelerin) varlığı ifade edilmektedir.

Dolayısıyla, yapılması gereken; Türkiye'nin, pozitif yükümlülük ve etkili suç

araştırması konularında AİHM'nin bu karar gerekçelerini de göz önünde bulundurarak yeni bir yapılanma ve anlayışla hareket etmesidir. Aksi takdirde, uluslararası hukuk sorumluluğu devam edecektir. Bu konuda, görüşlerine başvurulardan bazıları; memurun muhakematının kaldırılarak Cumhuriyet Savcısının doğrudan soruşturma yapabilmesi, dolayısıyla hazırlık soruşturmasının tek prosedüre indirilmesini için değişikliğe gidilmesini önermektedirler. Bazı hukukçular ise, kollukta (polis ve Jandarma) eğitim birliğinin sağlanarak eğitime devam edilmesi, Cumhuriyet Savcılarının bireylerin yaşamlarına yönelik tehdit şikayetlerini dikkate almada özen göstermesi, gibi konulara vurgu yapmaktadırlar.

Bu öneriler de gösteriyor ki; Türkiye, insan haklarına bütüncül bir yaklaşım sergilemek zorundadır. Şüphesiz Emniyet Teşkilatımızda, önümüzdeki dönemlerde, normatif, eğitimsel ve yapısal gelişmeler yaşanacaktır. Ancak Teşkilatımız, başarılı olma amacıyla; mevzuat değişikliği, polisin eğitimi ve reorganizasyon konularında, kararda yer alan ve almayan, şüpheli, sanıklık, tanıklık, ifade alma, maddi deliller gibi *etkili suç araştırma* göstergelerini sürekli perspektifinde tutmalıdır. Unutulmamalıdır ki, insan haklarının temeli fertlerdir, devletin ve kolluğun amacı ise fertleri mutlu etmektir.

Kaynakça

- Bilican, Necati (1998), *Çatışma ve Stres Yönetimi, Meslek Etiği*, Ankara: Trafik Eğitim ve Daire Bakanlığı, KTPO.
- Eryılmaz, M. Bedri (2000), "Kolluğun Yetkileri Açısından Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) ile Yeni CMUK Tasarısı'nın Karşılaştırılması ve Yeni Tasarımın Düşündükleri", *Ankara Barosu Dergisi*, 2000-1, Ayrı Basım.
- Shue, H. (1980), *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, Princeton: Princeton University Press.
- Şafak, Ali (1995), *Güvenlik Kuvvetleri ve Polis Mevzuatı*, İstanbul: Temel Yayınları.
- Vincent, R. J. (1986), *Human Rights and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Yenisey, F. (1993), *Uygulanan ve Olması Gereken Ceza Muhakemesi Hukuku: Hazırlık Soruşturması ve Polis*, (3.Baskı), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.